

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/95016>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

AARDSE WENSDROMEN OF EEN CELESTIJNSE BELOFTE?

Toine van den Hoogen

In verband met de vragen over het succes van de *Celestijnse Belofte* die centraal staan in dit nummer van *In de Marge*, wil ik vanuit de theologie enkele stellingen aan u voorleggen.

APOCALYPTISCHE TOESPELINGEN

Om te beginnen wil ik nader ingaan op de *belofte* waarover dit boek ons vertelt. Opvallend is al het 'geleide-woord' dat na het titelblad is afgedrukt:

En de verstandigen zullen stralen als de glans van het uitspansel, en die velen tot gerechtigheid hebben gebracht als de sterren, voor eeuwig en altoos. Maar gij, Daniël, houd de woorden verborgen, en verzegel het boek tot de eindtijd; velen zullen onderzoek doen, en de kennis zal vermeerderen. (Dan. 12:3-4)

Een aantal woorden uit deze tekst komt (indirect of direct) terug in de plot van het verhaal: de verstandigen zijn zij die het inzicht kennen; de stralende glans van het uitspansel is het pulserende energieveld dat onze bestaansvormen omhult; de sterren zijn de hemelse elementen die de direct voelbare nabijheid van de kosmische krachten vormen; het boek is het manuscript; de verzegeling is de 'samenzwering' van degenen die elkaar ogenschijnlijk toevallig op het Inzicht aanspreken; onderzoek en kennis vormen het weten dat je in contact brengt met de nieuwe synthese. De tekst van het boek Daniël uit het Oude

Testament is een *apocalyptische* tekst. Kenmerkend voor een dergelijke tekst is onder meer dat het een tekst is van mensen is die in verzet gekomen zijn tegen de hen overheersende (culturele en politieke) machten: een tekst waarin verzet gestimuleerd wordt en troost te beluisteren valt. Want, zo laat een apocalyptische tekst aan zijn lezers weten, het verzet zal zinvol zijn, het zal vruchtbaar blijken. De toekomst die nu zo uitzichtloos lijkt, zal een radicale ommekeer betekenen ten opzichte van onze actuele ervaringen met de geschiedenis. De dreiging van nu zal in een overwinning keren, die de inzet van de verzetshelden tegen alle verwachtingen in zal belonen.

Staat nu de belofte waarvan dit 'celestijnse' boek gewag maakt ook in de apocalyptische traditie? Neen, de negen (of tien) 'inzichten' die achtereenvolgens worden onthuld, dragen geen spoor van een apocalyptische verwachting. Veeleer lijkt het te gaan om 'inzichten' die altijd al in onze werkelijkheid aanwezig waren. Een verborgen werkelijkheid, die men nu - ogenschijnlijk 'per toeval' - op het spoor komt. Het zijn niet de dodelijke risico's die verzetshelden lopen, en de scherpe contrasten in de ervaring die daarmee samengaan die de onthullingen van de 'celestijnse belofte' veroorzaken. Het gaat niet om een *uitzicht* over de grenzen van de dood heen, maar om een *inzicht* in de diepte van de 'oer'-wouden, dat de reizigers beetje bij beetje op het spoor komen.

Toch roepen de genoemde parallellen

tussen het boek van Redfield en apocalyptische teksten voor een theoloog intrigerende vragen op. Ten eerste fascineert het me dat een boek dat ingeluid wordt met deze apocalyptische tekst kennelijk zo herkenbaar is in onze cultuur. Daarnaast is het interessant om je af te vragen hoe het levensgevoel dat uit dit boek spreekt, en met name dan dat van het 'apocalyptische' begrip, wordt verstaan en verwerkt.

EEN DISCUTABELE DENKFIGUUR

De Celestijnse Belofte suggereert al in het eerste hoofdstuk dat de antwoorden op deze vragen voor de hand liggen, wanneer men tenminste het 'levensgevoel' heeft ontdekt waarvan de apocalyptische tekst een uitdrukking is.

Deze denkfiguur is kenmerkend voor het boek van Redfield. Telkens weer treft men de overtuiging dat het verhaal over de 'celestijnse belofte' een soort zichzelf scheppende vanzelfsprekendheid bezit. Ik zou die denkfiguur als volgt willen omschrijven: iedereen die de kennis bezit, begrijpt dat deze kennis *ware* kennis is. En deze 'ingebouwde' zekerheid lijkt een al even onomstotelijke bescherming tegen kritiek te bieden. Want wanneer je deze denkfiguur een dubieuze vorm van volksverlakkerij acht, schaar je jezelf als criticaster onmiddellijk aan de zijde van de hoogmoedige wetenschappers, van wie wordt gezegd dat ze een absolute gelding toeschrijven aan de natuurwetenschappelijke kennisverwerving en de daarop gebaseerde inzichten. Want, zo luidt de kritiek in boeken als dat van Redfield, deze (vermeende) absolute gelding wordt ten onrechte aan wetenschappelijke kennis toegerekend, omdat die is gebaseerd op een machtsgreep van een solistisch individu dat zich hoven de werkelijkheid wil plaatsen.

Hoe wordt nu twijfel gezaaid over een wetenschappelijk-kritische houding? Ik meen dat het boek van Redfield - zoals vaker gebeurt in New Age literatuur - gebruik maakt van een onbehagen dat bij veel mensen leeft. Velen koesteren immers twijfels over wetenschap, vanwege de onbegrensde macht die eraan wordt toegeschreven. Redfield verzet zich in zijn boek eigenlijk tegen de aanspraken die de 'wetenschap' in onze hedendaagse cultuur laat gelden. En hij voert het beeld van 'eerlijke' zoekers naar de waarheid ten tonele, die op hun queeste naar het inzicht dat alle wetenschappelijke kennis zal ontmaskeren, worden gedwarsboomd door een gewelddadige staats-macht. 'Bien étonnés de se trouver ensemble'! Een merkwaardig complot tussen wetenschap en staat lijkt het leven en zoeken van oprechte mensen letterlijk en figuurlijk om zeep te willen helpen.

De tekst is dus niet apocalyptisch, maar dat lijkt wel zo. Aan het einde van de twintigste eeuw - er wordt bij voorkeur gesproken over het einde van het tweede millennium, waardoor het historische gewicht van de verhaalde gebeurtenissen nog lijkt toe te nemen - verwerft een aantal reizigers inzichten die lange tijd een sluimerend bestaan gekend hebben. Door een machtscomplot van kerk en staat werden ze aan de mensen onthouden, maar nu staan ze op het punt in een ogenschijnlijk toevallige 'samenzwering' (conspiracy) van onafhankelijke individuen onthuld te worden. In een dialoog (p. 172-173) wordt onthuld dat de ware macht intuïtief en synthetiserend is, niet analyserend en beheersend. Deze boodschap lijkt apocalyptisch, en naar mijn mening ligt hier een belangrijk aanknopingspunt om het succes van *De Celestijnse Belofte* te verklaren. Het boek gaat over een eindtijdgevoel, en brengt dit in verband met een door velen gevoelde

bedreiging van de - in de westerse cultuur gekoesterde - individuele autonomie, die met name van de wetenschap met haar almachtspretenties uitgaat.

Daarom kan een boek als *De Celestijnse Belofte* openen met een verwijzing naar de apocalyptiek. Die verbeeldt het reële einde van de aardse geschiedenis in een voor-eschatologische onthulling daarvan. Ook *De Celestijnse Belofte* belooft kennis in een situatie die als bedreigend wordt ervaren, en tevens dat deze heilbrengende kennis openbaar zal worden. Blijkens *De Celestijnse Belofte* zal deze openbaring overigens tot stand gebracht worden door wetenschappers, dus door mensen die nauw verbonden zijn met de als bedreigend ervaren wetenschap. Dat is een merkwaardige ingebouwde paradox in het boek. De openbaarmaking van de heilzame kennis zal gebeuren door mensen die in onze westerse cultuur exemplarisch geacht worden voor onderzoekers van de waarheid, maar die ook met de bedreigende wetenschap verbonden zijn. (Terzijde: speelt in de tegenover-plaatsing van deze wetenschappers en enkele 'oude priesters' niet een merkwaardige herleving mee van een sinds de 17de eeuw bestaand conflict?).

Maar in *De Celestijnse Belofte* gaat het om een begrip van de bestaande geschiedenis, om inzicht daarin, om 'ware wijsheid' omtrent onze werkelijke geschiedenis, en niet om het verwachte en verlangde einde van de geschiedenis.

CELESTIJNS?

Mijn tweede vraag luidt wat er nu eigenlijk *celestijns* is aan de belofte waarvan het boek gewag maakt. Het verhaal van James Redfield antwoordt daarop in een aantal passages aan het eind van het boek. Eerst is er een woord-verklaring: op p. 229 lezen

we dat de ruïnes waar het Negende Inzicht gevonden werd de naam dragen van *Heimelse tempels*.

Maar direct daarna volgt ook een metaforische verklaring, die zinspeelt op de spoorloze verdwijning van de Maya-cultuur. Die verdwijning leidt tot het inzicht dat het niet zo is als de meeste mensen denken, namelijk dat mensen in de wereld aan de touwtjes trekken. 'Dat is niet zo. God heeft de leiding', zegt het boek.

En dan volgt een reeks teksten waarin sprake is van een opvallende gedachten-gang. Eerst is er een passage die een klassieke, zeventiende-eeuwse scheppings-theologie uitdrukt, een opvatting die dan vervolgens meteen wordt ontkracht (zie p. 230-231). Vervolgens wordt een aantal retorische vragen gesteld. Is het niet zo dat de Heilige Schrift een verhaal is van mensen die Gods energie en wil in zich leren opnemen? En dan volgt een passage die deze joodse en christelijke bronnen van ware kennis uitbreidt tot de tradities van vele godsdiensten (pag. 233). Alle godsdiensten hebben het over de waarneming van een God in ons, een waarneming die ons vervult en groter maakt dan we waren. En dan volgt - nogmaals - de heilswaarde van dit inzicht (pag. 234).

Het blijkt nu onze lotsbestemming dat we ons energieniveau blijven verhogen. Daarmee is het einde van het boek met het begin ervan verbonden. Niets is toeval. Alles heeft zin binnen een groter verband, het verband van de gehele werkelijkheid.

Het Eerste Inzicht is reeds de kern van het Negende Inzicht.

EEN THEOLOGISCHE EVALUATIE

Elders heb ik betoogd dat New Age te verstaan is als een wijsheidsethos, dat wil aangeven hoe mensen kunnen worden aan-

gesproken in een technologische cultuur.¹ Voortbouwend op deze gedachte wil ik enige opmerkingen over *De Celestijnse Be-lofte* maken.

In beschrijvingen van de New Age-beweging wordt vaak de nadruk gelegd op het feit dat er elementen in dit religieuze zingevingssysteem aanwezig zijn uit allerlei oudere religieuze stromingen en tradities (sjamanisme, astrologie, reïncarnatie). Wat echter veel boeiender lijkt dan dit al of niet vermeende eclecticisme, is de vraag hoe het te verklaren is dat een hoog-technologische cultuur en hoog-technologisch ingestelde mensen deze nieuwe vorm van religiositeit hebben voortgebracht. Ik beschouw de New Age-beweging als een beweging waarvan de kern gevormd wordt door een wijsheidsethos dat (inclusief de 'onfatsoenlijke zekerheid' die sommige aanhangers volgens de theoloog T. van den Berk tentoonspreiden) wil aangeven hoe mensen in het technologische tijdperk aangesproken kunnen worden. Is immers de New Age-beweging niet de eerste vorm van religiositeit die is voortgekomen uit door de technologie gekenmerkte samenlevingen en mensen? Zou het niet kunnen zijn dat de New Age-beweging in haar kern een weg zoekt naar een omgang met de technologische ervaring? Zowel de 'holistische kosmologie' van New Age², als de weg naar de 'zelfverwerkelijking'³, zijn te verstaan als twee, complementaire, kanten van een dergelijke weg. Ik gebruik hier met opzet het woord 'weg'. Het herinnert aan andere spirituele wegen in tal van godsdienstige bewegingen.

De mogelijkheid van die weg is gegeven met de stadia in de ontwikkeling die het Zelf kan doorlopen om tot eenheid tussen Zelf en Wereld te komen. Maar die mogelijkheid is ook gegeven omdat de

werkelijkheid op een dergelijke vereniging uit is. In de woorden van Strijards: 'De mens heeft zijn rol in het licht van de ontvouwing van de kosmos en dient deelachtig te zijn aan de vervolmaking door te streven naar spirituele groei, naar geestelijke rijping (volwassenheid)'.⁴ En hoe divers de verschillende stromingen ook zijn, ze hebben alle één trek gemeen, namelijk een sterke nadruk op de eenheid van alle werkelijkheid, de reële mogelijkheid tot vereniging van mens en wereld en een voorstelling van de concrete weg die daartoe leidt.

Dat men dit wijsheidsethos 'religieus' noemt, heeft overigens niet alleen te maken met de talrijke ontleningen aan grote godsdienstige tradities. De New Age-beweging geeft niet alleen een beschrijving van de werkelijkheid, maar ook een religieuze interpretatie van de zin van de dood, het kwaad en het lijden. Het woord religieus is in dit opzicht geen inhoudelijke kwalificatie maar een functionele term: het drukt uit welke rol een levensvisie en de denkbeelden omtrent de werkelijkheid vervullen voor hen die erin delen.

KLASSIEK JARGON

Men zou het allemaal in klassiek theologisch jargon kunnen ordenen: schepping en verlossing, schepping als oorsprong en als behoud, verlossing en verzoening. Maar dat doet niets af aan het feit dat dan sprake is van een christelijke receptie van een New Age-interpretatie van de technologische ervaring. Het is overigens niet de eerste keer dat dit zich voordoet in onze Westerse christelijke cultuur en samenleving. De receptie in de zestiger jaren van de visioenen en denkbeelden van iemand als Teilhard de Chardin is ook een voorbeeld. De theoloog K. Douven plaatst zichzelf

welbewust in diens spoor. 'Het gelovig denken kan eigenlijk niet meer terug tot vóór hem, tot vóór zijn tegelijk mystieke en wetenschappelijke visie', meent Douven.⁵ Hij drukt daarmee een thema uit dat telkens weer lijkt terug te keren bij denkers van de New Age-beweging: de wetenschap bevestigt de mystieke ervaring. Ik denk dat daarin een van de typerende aspecten schuilt van het wijsheidsethos dat in de New Age-beweging naar voren komt. De wetenschap staat niet alleen niet langer op gespannen voet met deze vorm van religiositeit: ze bevestigt met haar beginse-len en inzichten zelfs de nieuwe ervaring.

Naar mijn mening moet dit begrepen worden in het licht van wat ik eerder stelde: het gaat bij de New Age-beweging om een hermeneutiek van de technologische ervaring, ook bij hen die een christelijke receptie van deze hermeneutiek bieden. Met thema's en woorden die zijn ontleend aan vele lijnen in de christelijke geloofstradities, zegt men opnieuw dat ieder mens aangesproken wordt. 'In onze tijd', zegt Douven, 'verwijdt zich opnieuw onze horizon, overigens met behoud van rationele verworvenheden, ja met gebruik-making ervan. Overal worden grenzen overschreden. Zo komt het 'onzichtbare' binnen onze gezichtskring. In de fysica bijvoorbeeld met de relativiteitstheorie of met de quantummechanica, in de astronomie met de oerknal, in de psychologie met bijna-dood-ervaringen of de effecten van meditatie of droom onderzoek, in de geneeskunde met psychosomatische verschijnselen, de homeopathie of de veelsoortige alternatieve geneesmethoden, in de literatuur met de science-fiction'.⁶

In een dergelijke visie kan een mens derhalve aangesproken worden omdat zich onze waarneming verwijdt. Maar eigenlijk is het heel klassiek wanneer Douven

daarop laat volgen dat er ook een intrinsiek verband bestaat tussen deze verwijding van onze waarneming (beter nog: de herontdekking van de mogelijkheid tot verwijding en de realiteit daarvan) en de aard van de werkelijkheid zelf die we kunnen waarnemen. 'Ook de aarde heeft een diepe wezenheid, waarom sommige geleerden haar een "levend wezen" noemen (de Gaja-theorie). En de mensheid is fijnstoffelijk een eenheid door haar "morfogenetisch veld" (Sheldrake), waardoor wij onzichtbaar met elkaar in verbinding staan'.⁷ Uit deze tekst komt naar voren dat niet alleen vele thema's in de christelijke receptie van het denken van de New Age-beweging klassiek zijn, maar ook de denkvorm van New Age zelf. De 'adequatio rei et intellectus' is immers een klassieke definitie van waarheid. Met behulp van klassieke thema's en de klassieke denkvorm drukt iemand als Douven dan opnieuw - in New Age termen - uit wie God is. 'Het is de wijsheid en tegelijk de intimiteit van God, zich openbarend in ieder en in de mensheid door de hoge Liefde van de universele Christus. Van die werking, van die toenadering van God tot mensen in Christus, die zijn weerspiegeling in ons is, daarvan is de mens en Meester Jezus het voorbeeld en de vervulling geweest. En ook nu is hij daarvan de middelaar en leider'.⁸ Men kan aangesproken worden omdat God op een dergelijke wijze in en bij de werkelijkheid aanwezig is. En in het wijsheidsethos dat dan wordt ontwikkeld - waarin wijsheidstradities en moderne psychologische theorieën samengaan - gaat het er juist om dat mensen een weg gewezen wordt die men zelf begaan kan, zonder noodzakelijke tussenkomst van een kerkelijke leer, de Heilige Schrift, kerkelijk gezag, om van die potentie tot aangesproken worden ook daadwerkelijk tot de ervaring te komen dat men wordt aange-

sproken. Een zeer illustratief en mooi voorbeeld daarvan trof ik aan in een recent boek van Aleid Schilder.

Vorig jaar viel mij op een zomerochtend iets in - het viel mij toe .. Als ik 's morgens een van mijn gordijnen opentrek, vanuit mijn bed, schijnt de zon me pal in het gezicht ... Op een keer gebeurde dat vlak nadat ik in Num.6 de priesterlijke zegen had gelezen die me altijd al dierbaar is geweest... Dat leek toen even een explosie - zon en zegen schoten samen mijn lijf in.

Vanaf die ochtend trok ik eerst het gordijn open en liet dan, badend in lichtstralen en bewust van mijn levensadem die regels door me heengaan (soms met "jou", soms met "mij", maar misschien toch het vaakst met "u").

De HERE zegene u en behoeft u;

De HERE doe Zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;

de HERE verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.⁴

CONCLUSIE

In het licht van bovenstaande theologische situering van enkele gedachten uit de New Age beweging, zie ik ook het boek van Redfield. En ik kan er zeer weinig waardering voor opbrengen. Let wel, voor dit boek kan ik nauwelijks enige waardering opbrengen, maar deze afkeuring is zoals ik net betoogde niet door een afkeer voor New Age in het algemeen ingegeven.

Ik realiseer me dat velen *De Celestijnse Belofte* lezen en gelezen hebben met een schok van herkenning. En ik realiseer me dat velen in dit boek een bevestiging hebben gevonden van hun 'queeste', hun zoektocht naar de wijsheid in alle dingen. Vanuit een humaan (dus om vrede bekommerd)

gezichtspunt dienen theologen geen aanspraken vooraf te laten gelden op het zoeken van zovelen naar de waarheid, en ik wil dus ook niets aan deze 'queeste' afdoen. Vanuit een joods en christelijk gezichtspunt acht ik de woorden uit het evangelie van Johannes maatgevend: 'de wind blaast waarheen hij wil; je hoort wel zijn gesuis, maar weet niet waar hij vandaan komt en waar hij heen gaat; zo is het met ieder die geboren is uit de Geest' (Joh. 3.8). Maar het boek van Redfield doet geen recht aan de ernst van dit zoeken van zovelen en aan de aard van de 'lichte bries' die in de joodse en christelijke tradities een verwijzing naar God bevat. Dit is met name zo omdat een serieuze omgang met lijden en dood in het boek ontbreekt. Daarom kan ik er geen waardering voor opbrengen. Ik kan het wijsheidsethos dat ook in de New Age beweging schuil gaat, niet als een 'succes-story' opvatten.

Noten

1. A.J.M. van den Hoogen, 'Alle dinghe syn mi te inghe'. Theo-logie in de New Age-beweging, in: A.J.M. van den Hoogen, E.R. Jonker, (red.), *De pastorale uitdaging van New Age*, Zwolle 1993, p. 95-112.
2. C. Strijards, 'Terug naar de tovertuin'. De hedendaagse hang naar hernieuwde spiritualiteit, in: A.J.M. van den Hoogen, E.R. Jonker, (red.), *De pastorale uitdaging van New Age*, Zwolle 1993, p. 22-38.
3. J. Kampschuur, in het zelfde nummer van het Tijdschrift voor Theologie.
4. Strijards, *ibid.*, p. 30.
5. J. Beumer (red.), *Nieuwe wegen binnen een oude traditie*, Baarn 1991, p. 71.
6. *Ibid.*, p. 69.
7. *Ibid.*, p. 71.
8. *Ibid.*, p. 72.
9. A. Schilder, *Omgaan met donker*. In het licht van eeuwig leven. Baarn 1993, p. 142.